

Restorativní justice v oblasti vězeňství: utopie, nebo výzva?

The Restorative Justice in Prison Settings: a Utopia or a Challenge?

Petra Masopust Šachová*

Abstrakt

Koncept restorativní justice je v českém trestněprávním prostředí tradičně spojován s užitím restorativních programů, zejména s mediací, v rámci tzv. odklonů od trestního řízení. Jeden z hlavních důvodů, proč byly tyto odklony do české trestněprávní úpravy zavedeny, byla zejména snaha posílit práva a postavení obětí v trestním řízení. Je však namítáno, že restorativní přístup toho nabízí mnohem více, a to i vztahu k potřeбám pachatelů. Vězeňství je tudíž další oblastí, kde může mít aplikace restorativních hodnot svůj velký význam. Přestože je i v rámci restorativního proudu považováno za kontroverzní, zda má restorativní justice působit i v tomto prostředí, existuje nyní převážně shoda v tom, že restorativní koncept by se měl snažit ovlivnit i to, co se děje za vězeňskými zdmi. Cílem tohoto článku je představit restorativní ideje, principy a programy, které je možno implementovat ve vězeňském prostředí, a to v návaznosti na zkušenosti, které se osvědčily v zahraničí. Snahy o reformu celého vězeňského systému v restorativním duchu budou doplněny o skromnější pokusy zavést jednotlivé restorativní programy pro určité oblasti vězeňského života. Závěrem budou popsány možnosti stávající české trestněprávní úpravy a programy, které již v praxi fungují.

Klíčová slova

Restorativní justice; restorativní programy; vězeňství.

Abstract

The concept of restorative justice in the Czech criminal justice system is typically connected with the use of restorative programmes, namely of mediation, in relation to the institution of diversion from criminal justice proceedings. One of the main reasons why the corresponding institution of diversion was implemented into the Czech criminal justice regulation was the intention to emphasise the role of a victim and the protection of his/her specific needs. However, it is claimed that the restorative justice concept offers much more in terms of dealing with the needs arising from the offender's conduct. The prison system is suggested as another area where restorative values might be of great importance. Even if the issue of applying the restorative justice principles in the prison context is controversial for some of its proponents, predominantly the conformity exists that the restorative justice shall try to climb over the prison walls. The aim of this paper is to present the restorative justice ideas, principles and programmes which are suitable for implementation in prison setting. Moreover, principles which work world-wide in this field shall be presented. Experiences to reform the prison system in whole are accompanied by more humble approaches that try to bring individual restorative programmes of various nature into the prison context. In conclusion, the possibilities given by the Czech criminal legislation will be presented together with the programmes already existing in practice.

* JUDr. Petra Masopust Šachová, doktorandka na Katedře trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / Ph.D. student, Department of Criminal Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: petrasach@yahoo.com

Keywords

Restorative Justice; Restorative Programmes; Prison System.

1 Co je a není restorativní aneb co v ČR restorativního známe?

Na první pohled se může zdát, že vězeňství, vězení či trest odnětí svobody jsou instituty, které jsou konceptu restorativní justice natolik vzdáleny, že vést úvahy o tom, co mají tyto fenomény společného nebo co by společné mít mohly, je jen dobře míněná utopie. Restorativní justice se jako hnutí formovala ve snaze vymezit se vůči klasickému retributivnímu systému, který stavěl na prokázání viny a potrestání pachatele bez snahy o další přesah, a to zejména ve vztahu k oběti a zasaženým komunitám. Restorativní přístup naproti tomu primárně trval na nápravě vzniklých škod a zasažených vztahů mezi jednotlivci navzájem a mezi jednotlivci a danou komunitou, přičemž zásadní vždy bylo, aby řešení dané situace hledali ti, kterých se daná situace dotkla.¹

Univerzálně přenosný návod, jak výše uvedené realizovat v praxi však od restorativní justice neuslyšíme. Koncept restorativní justice nevznikal jako jasně strukturovaný model, jakým by aktivní nalézání spravedlnosti mělo fungovat. Restorativní hnutí vznikalo živelně a po vlastní ose v řadě zemí jak angloamerického, tak kontinentálního právního systému², přičemž v rámci tohoto myšlenkového proudu byly od počátku vedeny různé polemiky o tom, jaké jsou hlavní restorativní hodnoty a východiska, jakým způsobem by měly být restorativní myšlenky zapojeny do právních řádů jednotlivých zemí, jakou formu by měly restorativní programy mít a v neposlední řadě jak restorativní justici vůbec definovat.³ Neexistuje proto ani jediné řešení, jak restorativní přístup v rámci jednotlivých trestněprávních úprav aplikovat na oblast vězeňství a výkonu trestu. Níže bude detailněji poukázáno, že jde spíše o různorodé aktivity, které jednak pojí snaha napomoci pachateli přijmout odpovědnost za způsobenou újmu a dále snaha napomoci mu osvojit si jiné mechanismy zvládání konfliktních, stresových či jinak zatěžujících situací a návyků, které ho k trestné činnosti přivedly a připravit ho tím na život po výkonu trestu. Každá trestněprávní úprava, včetně

1 Základ restorativnímu přístupu na akademicko-literární úrovni položila publikace H. Zehra "Changing lenses", přičemž právě již název této publikace akcentuje potřebu změny úhlu pohledu, jak bude trestná činnost a její následky nazírány a řešeny. ZEHR, H. *Changing lenses: A new focus for crime and justice*. Scottsdale, PA: Herald Press, 2005 (1. vydání 1990).

2 Blíže viz historický přehled: McCOLD, P. The recent history of restorative justice – Mediation, circles, and conferencing. In: SULLIVAN, D. a L. TIFFT (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2006, s. 35–41.

3 Blíže: 1) EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 14–18.

2) ERNOVA, M. a M. WRIGHT. Alternative vision of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS. (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2007; s. 91–108.

3) MIERS, D. The international development of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS. (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2007; s. 447–467.

české, tak stojí před výzvou a možností inspirovat se těmi (zahraničními) projekty a programy, které vykazují úspěšnost, ale současně reagovat na specifika prostředí vlastního a přizpůsobit tak v duchu restorativních principů a východisek konkrétní podoby jednotlivých programů místním tradicím, zvyklostem či podmínkám.

V českém právním prostředí je pojem restorativní justice spjat v hmotněprávní rovině s posílením zájmů poškozeného při ukládání trestních sankcí⁴ dle § 38 odst. 3 trestního zákona⁵ a se zaváděním alternativních trestů k trestu odnětí svobody⁶. V úpravě trestního práva procesního je restorativní justice tradičně dávána do souvislosti s tzv. odklony od trestního řízení, a to zejména s užitím mediace v rámci institutu narovnání⁷. Významný podnět pro rozvoj restorativních technik v českém trestněprávním prostředí přinesl zákon o soudnictví ve věcech mládeže⁸ a dále zákon o obětech trestných činů⁹, který do právního řádu zavedl na základě § 39 odst. 1 písm. b) nově pojem „restorativní program“. Vyše uvedené restorativní přístupy však v aplikační praxi prozatím nedocházejí naplnění svého potenciálu. Není účelem tohoto textu tyto důvody blíže rozebírat, nicméně alespoň v krátkosti je možno nastínit tři základní problematické okruhy aplikace restorativní justice do české trestněprávní praxe:

1. Jediným rozšířeným restorativním programem zůstává prozatím mediace, která je navíc v rámci trestního řízení spojena s institutem narovnání, byť toto není při jejím širším využití v praxi její zákonnou podmínkou¹⁰. Ostatní restorativní programy, které zapojují do řešení následků trestné činnosti další osoby, případně

-

4 1) ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I., § 1 až 139, Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 429.

2) SCHEINOST, M.; VÁLKOVÁ H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 11.

5 Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „trestní zákoník“ nebo „TZ“).

6 1) ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I., § 1 až 139, Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 713.

2) SCHEINOST, M.; VÁLKOVÁ H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 33.

7 ŠÁMAL P. a kol. *Trestní řád. Komentář II*. 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 2333–2335.

8 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

9 Zákon č. 45/ 2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „ZoOTR“ nebo „zákon o obětech TČ“).

10 Jedinou zákonnou definici mediace v trestním řízení poskytuje § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů, který za mediaci považuje mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu vzniklého mezi poškozeným a pachatelem (obviněným) a činnost směřující k urovnání tohoto konfliktního stavu, která je v souvislosti s trestním řízením vykonávána. Podmínkou je výslovný souhlas vyše uvedených osob. Neexistuje tudíž žádná zákonná překážka, která by mediaci omezovala jen na procesní propojení s institutem narovnání dle § 309 a násl. zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů. Na druhou stranu však česká úprava trestního práva nenabízí žádnou další hmotněprávní ani procesní provázanost, která by umožnila zohlednit výsledné dohody mezi účastníky restorativního programu v trestním řízení.

dotčené komunity, prozatím zůstávají bez větší pozornosti¹¹. Co se týče užití institutu narovnání, tak tento navíc zůstává v podstatě nevyužíván a v průběhu let četnost jeho užití stále klesá¹².

2. Restorativní programy jsou v českém trestněprávním prostředí pro svou provázanost s institutem narovnání omezovány jen na užití řešení následků méně závažné trestné činnosti. Toto pojetí nevyhovuje širšímu restorativnímu trendu, který pojímá restorativní justici jako odpověď na jakoukoliv trestnou činnost, tj. že za určitých podmínek je možno restorativní techniky užít i u trestné činnosti závažného charakteru, a to jak z hlediska procesního, tak hmotněprávního.¹³
3. Jak uvedeno výše, restorativní justice je v hmotněprávním rámci trestního práva spojována se zohledněním zájmů poškozeného při ukládání trestu a se zaváděním alternativních trestů k trestu odnětí svobody. Na úrovni trestního práva procesního je restorativní koncept dáván do souvislosti s posílením práv poškozeného a se zmíněným institutem narovnání. Toto pojetí však plně nekoreluje s definicí restorativní justice na mezinárodní úrovni, která za jádro restorativní justice považuje restorativní programy, resp. možnost osob, které byly trestnou činností primárně dotčeny, hledat společně řešení následků, jež tato činnost pachatele způsobila.¹⁴ Chce-li trestněprávní systém kráčet restorativní cestou, je nutné, aby jak hmotněprávní, tak procesní úprava umožňovala ve fázi rozhodování soudu o věci, ale též ve fázi pre/post-sentenciální zainteresovaným subjektům hledat vlastní řešení dané věci a výsledky těchto dohod adekvátně v řízení reflektovat.

2 Restorativní justice je směr aneb proč ta cesta vede i do vězení?

Byť v praxi v současné době můžeme již zaznamenat řadu projektů, které se snaží o prosazení restorativních přístupů ve vězeňském prostředí, na akademické úrovni o této otázce nebylo vždy jasno. Důvodem je problematičnost vnímání trestu odnětí svobody ně-

¹¹ Výjimkou jsou některé pilotní programy Probační a mediační služby ČR; viz např. program „Na správnou cestu!“, jehož snahou je využití rodinných skupinových konferencí při práci s mladistvými pachateli. Blíže: <https://www.pmscr.cz/na-spravnou-cestu/>

¹² http://www.nsz.cz/images/stories/PDF/Zpravy_o_cinnosti/2014/Zoc-2014-textova.pdf, s. 13–14.

¹³ Blíže: 1) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti. In: *Státní zastupitelství*. 6/2014, Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 31–37.

2) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Restorativní potenciál trestního práva hmotného. In: *Trestněprávní revue*. 10/2014, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 233–239.

¹⁴ Neexistuje jediná definice restorativní justice. Jak bude níže v textu popsáno, restorativní justice představuje též soubor principů, hodnot a specifický úhel pohledu, kterým je trestná činnost nazírána jako narušení vzájemných vztahů. Nelze tedy ztotožňovat restorativní justici s restorativními programy. Programy však lze považovat za základ konceptu a v podstatě za ideální prostor, kde mohou být restorativní hodnoty a principy plně realizovány. Pro zjednodušení byla vybrána tzv. puristická verze definice, jejíž autorem je Tony Marshall. Viz ERNOVA, M. a M. WRIGHT. Alternative vision of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS (eds.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton: Willan Publishing, 2007, s. 92.

kterými zastánci restorativní justice jako příliš odplatného (retributivního) mechanismu a tudíž v přímém rozporu ze základními restorativními principy¹⁵. Jak však upozorňuje R. Immarigeon, takový přístup by znamenal izolaci problematiky a ponechání tématu neřešeného.¹⁶ K tomuto K. Edgar a T. Newell podotýkají, že vnímání trestu odnětí svobody a instituce vězení jako opačného pólu k hodnotám restorativní justice nám může uzavřít cestu ke změně. Lépe než nazírat obě v přímém rozporu je dle slov C. Boyes-Watson využít kreativní síly, která díky primární neslučitelnosti nastavení obou systémů vzniká¹⁷. Obdobně se k dané problematice vyjadřuje i I. Aertsen, když poukazuje na to, že restorativní justici je nutno vnímat jako takový soubor principů, který je schopen spolupracovat s jakoukoliv institucí při řešení následků trestného činu. Dle I. Aertsena nelze restorativní justici považovat za alternativní řešení méně závažné trestné činnosti. Restorativní koncept by měl být integrální součástí trestního systému v jakékoliv jeho fázi a ve vztahu k trestné činnosti jakékoliv závažnosti. Právě kontinuita restorativních myšlenek v průběhu celého trestního řízení dává celé věci smysl.¹⁸

Opakovaně se tedy, ve snaze nalézt odpověď na otázku, zdali restorativní justice má či nemá aspirovat na širší zapojení do trestněprávních systémů, včetně oblasti vězeňství a trestu odnětí svobody, dostáváme zpět k samotné definici restorativní justice. Ve shodě s I. Aertsenem tento článek vychází ze široké koncepce restorativní justice¹⁹, pro kterou jsou podstatné základní principy, hodnoty a dnes již klasické otázky, které na počátku 90. let formuloval H. Zehr, a z nichž restorativní koncept stále čerpá:

- Kdo byl poškozen/dotčen?
- Jaké jsou jeho/její potřeby?
- Pro koho z dané události vyplývají povinnosti a závazky?
- Koho se daná situace dotýká (kdo je do ní zapojen)?
- Jakou formou je vhodné zapojit jednotlivé účastníky do procesu řešení a obnovy narušených lidských vztahů?²⁰

15 EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*, Sherfield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 22.

16 IMMARIGEON, R. What Is The Place of Punishment And Imprisonment In Restorative Justice? In: ZEHR, H. a B. TOEWS (eds.). *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2004, s. 150.

17 BOYES-WATSON, C. What Are The Implications Of The Growing State Involvement In Restorative Justice? In: ZEHR, H. a B. TOEWS (eds.). *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2004, s. 216.

18 AERTSEN, I. Restorative Prisons: Where are we heading?. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 263 a 272.

19 Podrobněji k problematice definování restorativní justice srovnej ERNOVA, M. a M. WRIGHT. Alternative vision of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS. (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2007, s. 91–108.

20 ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 26–27.

Jestliže však na počátku 90. let byly tyto otázky formulovány se silným akcentem na potřeby a zájmy obětí jako reakce na jejich absenci v klasickém trestním řízení, můžeme nyní sledovat trend, který v tomto smyslu oslovuje i potřeby a zájmy pachatelů. Jak totiž k výše citovaným otázkám dodává B. Toews, nesou tyto otázky v sobě následující restorativní ideály či hodnoty:

1. Každý člověk je důležitý.
2. Každý má potřebu být respektován, být slyšen a pochopen.
3. Každý si zaslouží, aby s ním bylo zacházeno spravedlivě.
4. Každý je schopen změny a uzdravení, pokud jsou uspokojeny jeho potřeby.
5. Spravedlnost vyžaduje odpovědnost, která mění a uzdravuje lidi a jejich vztahy.
6. Spravedlnost nachází lidé společně.²¹

Jak B. Toews k tomuto dále uvádí, je podstatné, aby každý hledal odpověď sám za sebe.²² Odtud tedy plyne ve vztahu k pachateli požadavek na aktivní účast a přijetí zodpovědnosti. V tomto smyslu jsou na pachatele kladeny velké nároky. Současné jsou však pachatelovy zkušenosti a potřeby vnímány jako důležitá součást procesu nalézání spravedlnosti a řešení následků trestné činnosti. Nejde tedy jen o nalezení a oslovení potřeb obětí, ale taktéž natažení pomocné ruky pachateli. Tato však zůstává naprážena jen za určitých podmínek, tj. za podmínky zmíněného aktivního konání pachatele a přijetí jeho zodpovědnosti za způsobené následky. Klasickému trestněprávnímu systému bývá z restorativního pohledu vytýkáno, že je příliš orientován na pachatele a potřeby obětí zůstávají neosloveny. Tento pohled je ve vztahu k pachateli možno ještě doplnit. V tradičním řízení zůstává pachatel jen pasivním příjemcem trestu. Restorativní přístup se však snaží, aby pachatele podpořil v jeho aktivním konání a do hry vrátil i jeho vlastní potřeby.²³

Právě aktivní jednání zúčastněných je jedním ze základních východisek restorativního přístupu. Tato vize je tudíž v rozporu s přístupem jednostranně ukládaného trestu, který je primárně spojen s odnětím svobody, tj. přístupem, který aktivní jednání nepodporuje a potrestané osoby od obětí, zasažených komunit a společnosti naopak vzdaluje s úmyslem je před pachateli chránit. Vedle snahy pachatele trestného činu separovat a ochránit tak společnost, je další složkou trestu hledisko odplatné, jehož smyslem je pachateli záměrně přivodit újmu, která má kompenzovat bolest či škodu, jež ostatním způsobil sám pachatel. Ve vztahu k trestu odnětí svobody jde o nejcitelnější ztráty. Pachatel přichází na omezenou dobu o svou svobodu, o své přirozené prostředí, o dennodenní kontakt s rodinou a přáteli, o svou práci, v souhrnu jde o ztrátu možnosti sám o sobě

²¹ TOEWS, B. *The Little Book of Restorative Justice for People in Prison*. Intercourse, PA: GoodBooks 2006, s. 21.

²² Tamtéž.

²³ TOEWS, B. a J. KATOUNAS. Have Offenders Needs and Perspectives Been Adequately Incorporated Into Restorative Justice. In: ZEHR, H. a B. TOEWS (eds.). *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2004, s. 115.

rozhodovat. Ani restorativní justice se tématu způsobení bolesti pachateli trestného činu nevyhne, nicméně s ním pracuje jinak. Bolest, která vzniká v rámci restorativního procesu je bolestí, jež souvisí s uvědoměním si způsobené újmy jinému člověku a s přijetím skutečnosti, že pachatel nežije svůj život jiným, pro ostatní nebolestivým způsobem. Způsobení bolesti je dle slov M. Wrighta jen vedlejším efektem procesu, jehož cílem je přesvědčit pachatele ke změně chování, přičemž se tak ale neděje na základě způsobení odstrašujících následků jako u klasicky ukládaného trestu, ale díky podpoře růstu empatie pachatele k následkům, které jeho jednání způsobilo ostatním.²⁴

S tímto přesvědčením pak vznikají iniciativy, které se snaží vytvořit z vězeňské instituce takový prostor, jemuž budou dominovat oproti hodnotám patřícím charakterově trestajícímu systému hodnoty restorativní²⁵:

Hodnoty trestajícího systému	Restorativní hodnoty
potrestání	uzdravení
kontrolovat vězně	podpořit, posílit lidi
vyločit, separovat	zapojit, participovat
stigmatizovat	respektovat
přijetí viny jako pasivního úkonu	přijetí osobní zodpovědnosti
řád a bezpečnost jsou vynucovány nadřízenou silou	pořádek je výsledkem negociace konfliktů
usměrňování	podporující individualitu

Jak bude níže detailněji rozebráno, existuje řada restorativních technik, které je možno ve vězeňském prostoru rozvíjet. Jak však zastánci restorativního vězení zdůrazňují, nejde jen o realizaci jednotlivých restorativních programů, byť i to má samozřejmě svůj význam. Usilujeme-li však o vytvoření takového vězení, které by sledovalo naznačené restorativní hodnoty, je potřeba změny hlubšího charakteru, která dle K. Edgara a T. Newella zasáhne mocenskou strukturu, organizační systémy, bezpečnostní nastavení, rituály, tradice a symboly, které ve vězeňském prostoru dominují. Podstatou těchto změn je odklon od přísně hierarchického nastavení a prohloubení partnerské roviny mezi všemi osobami, které se v daném prostoru pohybují.²⁶ Obdobné zdůrazňuje i I. Aertsen s tím, že má-li být takováto instituce efektivní, musí být daná zařízení součástí širší trestněprávní politiky. Dle I. Aertsena není v silách jednoho samotného vězení fungovat zcela v restorativním modu. Je potřeba transformace nejen uvnitř jednotlivých vězení, ale též

24 WRIGHT, M. Could a Restorative System of Justice be more Civilized than a punitive one? In: CORNWALL, D. J.; BLAD, J. a M. WRIGHT (eds.). *Civilizing Criminal Justice: An International Restorative Agenda for Penal Reform*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press Ltd., 2013, s. 396.

25 Volně z angličtiny přeloženo z EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 57.

26 EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 41–49.

příslušných sekcí trestněprávního systému s podporou občanské společnosti, jejíž potřeby jsou též zohledněny.²⁷ Současně však I. Aersten varuje, že zrestorativnění vězeňských institucí neslouží jako legitimizace širokého uplatnění trestu odnětí svobody²⁸. Zavedení restorativních hodnot, prvků a programů do vězeňských prostor má však vytvořit efektivnější perspektivu pro práci s pachatelem, pro jeho osvojení si pozitivnějších přístupů k řešení konfliktů, pro náhradu škody způsobené oběti trestného činu a pro vytvoření funkčního zázemí, do kterého se pachatel po výkonu trestu bude zpět vracet. Tyto čtyři oblasti je možno označit i za cíle, ke kterým by restorativní vězení měla směřovat.

3 Ukázky restorativních technik a zahraniční praxe pro oblast výkonu trestu odnětí svobody

3.1 Evropský kontext

Jak již bylo naznačeno výše, o vězení jako plně restorativním prostoru budeme moci mluvit tedy, proběhne-li změna z hora a restorativní přístup se stane nejen integrální součástí vězeňského života, ale vězeňského systému v jeho celku. Příkladem takové snahy je belgický projekt z roku 1998, který byl prováděn v šesti vybraných vězeňských zařízeních.²⁹ Cílem projektu bylo vytvořit v těchto věznicích takové prostředí, jenž by ideálně korespondovalo s konceptem restorativní detence. Díky pozitivním výsledkům získal tento projekt o dva roky později, v říjnu 2000, dostatečnou politickou podporu a byl implementován do všech belgických věznic. Současně byla zřízena funkce poradce restorativní justice v každém vězeňském zařízení a funkce dvou národních koordinátorů.³⁰ Díky tomu bylo možno sjednocovat restorativní přístupy na celonárodní úrovni a vytvářet tak jednotný systém, který bude využitelný v každém vězeňském zařízení. Tento trend trval až do roku 2008, kdy byla funkce zrušena s tím, že restorativní principy jsou již do vězeňského systému dostatečně integrovány. Jak však I. Aertsen upozorňuje, tato změna proběhla bez náležité debaty a představuje riziko, že ve snaze s trestním systémem spolupracovat budou restorativní snahy systémem institucionalizovány a pohlceny do ztracena.³¹

²⁷ AERTSEN, I. Restorative Prisons: Where are we heading? In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 275.

²⁸ Tamtéž, s. 276.

²⁹ ROBERT, L. a T. PETERS. How restorative justice is able to transcend the prison walls: a discussion of the „restorative detention“ project. In: WEITEKAMP, E.G.M. a H.-J. KERNER (eds.). *Restorative Justice in Context: International Practice and Directions*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2003, s. 95.

³⁰ AERTSEN, I. Restorative Prisons: Where are we heading? In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 267.

³¹ Tamtéž.

Vedle belgické snahy reformovat v restorativním duchu vězeňské instituce je v evropském kontextu další významnou aktivitou mezinárodní projekt „MEREPS“ (Mediation and Restorative Justice in Prison Settings) vedený maďarskou neziskovou organizací Foresee³², kterého se dále zúčastnily zástupci Německa a Velké Británie. Projekt financovaný Evropskou komisí³³ byl organizačně podpořen European Forum for Restorative Justice³⁴ a propojil na mezinárodní úrovni mezi sebou jak odborníky z akademické sféry, tak z praxe s cílem zmapovat možnosti zavedení mediace a dalších restorativních programů ve vězeňských institucích, přičemž důraz byl kladen na možnosti zavedení těchto technik při výkonu trestu odnětí svobody uloženého zejména pro zvlášť závažné trestné činy (zločiny). V tomto ohledu projekt přináší výzvy evropským zemím, mezi nimi i České republice, které spojují koncept restorativní justice s řešením následků méně závažných trestných činů. Realizace projektu proběhla v letech 2009 – 2012 a přinesla závěry o využití restorativních programů pro konflikty vzniklé přímo uvnitř vězení, pro posílení rodinných vazeb pachatelů a pro náhradu škody vzniklé obětem. Za tímto účelem byly co do formy jednotlivých programů užity restorativní konference, rodinné skupinové konference, program Sycamore Tree Project® (Zacheův strom) a mediace mezi obětí a pachatelem³⁵.

3.2 Restorativní detence

Výše užitý pojem restorativní detence jako předobrazu instituce vězeňství z restorativního pohledu definuje J. R. Blad jako takový detenční režim, jenž je odrazem restorativní kultury a který je vytvořen tak, aby reflektoval jednak téma náhrady trestným činem způsobené škody a současně oslovil otázku důvěry a inkluze ve vzájemných sociálních vztazích. Mezi základní hodnoty restorativní kultury pak J. R. Blad řadí aktivní odpovědnost za způsobený čin, významnost základních lidských potřeb, plnou účast při přijímání rozhodnutí, jež se týkají našich životů, a respekt k základním lidským právům. Z obsahového hlediska pak tento autor za elementární považuje aktivní analýzu pachatelova jednání včetně reflexe okolností a důvodů, které ho trestné činnosti vedly. Takováto analýza by měla probíhat v daném zařízení v rámci některého z restorativních programů. Důraz by měl být kladen na pachatelovo jednání a vnímání, jak trestný čin zasáhl do jeho stávajícího života a vztahů s ostatními lidmi. Další důležitou součástí restorativní detence je zvyšování povědomí pachatelů o obětech trestných činů. Jde o širokou škálu

32 Viz blíže <http://mereps.foresee.hu/en/about-mereps/>

33 Projekt je u Evropské komise registrován pod č. JLS/2008/JPEN015-30-CE-0267156/00-39.

34 Viz blíže <http://www.euforumrj.org/projects/previous-projects/mediation-and-restorative-justice-in-prison-settings/> a http://euforumrj.org/assets/upload/MEREPS_Flyer.pdf

35 Pro závěry projektu v jednotlivých zemích blíže In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012; publikace je volně dostupná též na http://mereps.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files/MEREPS_FinalPublication_EN.pdf

možných aktivit, mezi které lze řadit jak setkání pachatele s obětí daného trestného činu či setkání s oběťmi jiných trestných činů, tak vhodnou volbu filmové či jiné kulturní produkce. Pro řešení konfliktů vzniklých uvnitř detenčního zařízení J. R. Blad navrhuje užití mediace či konference tak, aby měl pachatel možnost průběžně se učit, jak přebírat za řešení v jeho životě nastalých situací aktivní odpovědnost. Pachatel by taktéž měl bez nároku na odměnu vykonat nějakou činnost, která bude ku prospěchu komunitě, jež byla sekundární obětí jím způsobeného trestného činu. Restorativní detence dále podporuje pachatelovi vztahy s rodinou i s širším okolím. J. R. Blad upozorňuje na to, že tyto vztahy by měly být omezovány a narušovány jen v nezbytné minimální míře. Za poslední z charakteristických rysů restorativní detence je považován důraz kladený na přípravu pachatele k propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, a to pomocí restorativního programu konaného v dostatečně dlouhé době před pachatelovým propuštěním. Výsledkem je pak konkrétní plán, který obsahuje řešení nejdůležitějších aspektů pachatelova života, tj. dotýká se zaměstnání, bydlení, vzdělávání a účasti na podpůrných programech.³⁶ Tyto jednotlivé aspekty restorativní detence jsou v podstatě konkrétnějším rozvedením výše uvedených cílů, ke kterým by vězení v restorativním modu měla směřovat tak, jak je citoval I. Aertsen.

3.3 Restorativní programy ve výkonu trestu odnětí svobody

Z restorativního pohledu je výše nastíněný detenční režim a jeho projektová realizace v rámci belgického vězeňského systému v podstatě ideálem, ke kterému je možno směřovat či se nechat inspirovat. Mimo evropský kontext je zcela unikátním brazilský vězeňský model APAC, který od počátku svého vzniku v roce 1978 vychází z restorativních přístupů a nyní jej využívá na 30 zařízení. Ojedinelý je tento model z toho důvodu, že není provozován státem, ale místní komunitou, není zde vězeňská ostraha, vězni se v daném zařízení pohybují volně³⁷, zařízení je v maximální míře otevřené návštěvám a vězni jsou podporováni na základě speciálně vytvořené APAC metodologie k vlastní rehabilitaci a změně chování.³⁸

Vedle pokusů, projektů a snah reformovat v duchu restorativních hodnot a přístupů celé vězeňské systému či alespoň jednotlivá vězeňská zařízení je možno takový soubor aktivit rozdělit na jednotlivé části. Za základní restorativní programy, které lze ve vězeňském prostředí realizovat, a to buď všechny současně, ale v případě potřeby izolovaně a nezávisle na ostatních, je možno považovat následující:

³⁶ BLAD, J. R. The Seductiveness of Punishment and the Case for Restorative Justice: The Netherlands. In: CORNWELL, D. J. *Criminal Punishment and Restorative Justice: Past, Present and Future Perspective*. Winchester: Waterside Press, 2006, s. 144–146.

³⁷ Existuje několika stupňový režim otevřenosti.

³⁸ Blíže: WALKER, L.; JOHNSON, A. a K. S. VAN WORMER. Brazil's Restorative Prisons. In: VAN WORMER, K. S. a L. WALKER (eds.). *Restorative Justice Today: Practical Applications*. Thousand Oaks, California: Sage Publications, Inc., 2013, s. 151–161.

3.3.1 *Restorativní program jako nástroj při řešení konfliktů, přestupků či trestné činnosti spáchané přímo ve vězení*

Jak zdůrazňuje B. Toews, vězení je komunita sama o sobě³⁹ a jako každá komunita potřebuje i tato reagovat na narušení vnitřních vztahů, přičemž využití restorativních nástrojů má zde stejné odůvodnění, jako když se konflikt či trestný čin odehraje kdekoli jinde. Vězeňské prostředí má však i svá výrazná specifika, které jsou definována hierarchickým rozdělením rolí, což může ovlivňovat i vytvoření vhodné atmosféry pro otevřený rozhovor, který je esencí jednotlivých programů, ať už mají jakoukoliv formu. Výše zmíněný projekt MEREPS, který se zaměřil ve svém zkoumání i na oblast využitelnosti restorativních programů pro konflikty vzniklé mezi vězni navzájem a mezi vězni a zaměstnanci věznice, došel k závěru, že za daných podmínek nejsou restorativní programy pro řešení konfliktů mezi vězni a zaměstnanci reálnou variantou, jak hledat řešení dané situace. Naopak díky hloubkovým rozhovorům bylo zjištěno, že vězni jsou nakloněni tomu, aby se jejich konflikty pomocí nějakého restorativního programu řešily⁴⁰.⁴¹ Je zřejmé, že vnitřní atmosféra vězeňských zařízení a specifické postavení mezi vězni a zaměstnanci představuje jistou bariéru, kterou by pro využití restorativních programů bylo nutné dlouhodobě řešit.

3.3.2 *Restorativní program umožňující setkání s obětí trestného činu, včetně varianty setkávání pachatelů a obětí, které byly dotčeny jiným trestným činem*

Jde v podstatě o klasické využití restorativního programu, tj. pro asistovaný dialog mezi obětí a pachatelem trestného činu. Využití programu až v období výkonu trestu má své výhody a nevýhody oproti jeho využití v předsentenciální fázi trestního řízení. Závěry projektu MEREPS v této otázce ukazují, že příprava a realizace programu ve fázi výkonu trestu jsou časově a finančně mnohem náročnější a výsledky mohou být v porovnání s realizací programů v dřívější fázi trestního řízení nejisté.⁴² Na rozdíl od výzkumu prováděném v maďarských věznicích jsou zkušenosti některých zemí anglo-amerického právní řádu pozitivní. Právě delší čas od spáchání trestného činu umožňuje zejména u těch závažnějšího charakteru obětem překonat tu nejtěžší prvotní fázi a nabrat dostatečných sil, aby byly schopné se s pachatelem setkat. Proto programy, které se zaměřují na asistenci dialogu u závažných trestných činů, mohou být pro svou realizaci ve výkonu

³⁹ TOEWS, B. *The Little Book of Restorative Justice for People in Prison: Rebuilding the Web of Relationships*. Intercoase, PA: GoodBooks, 2006, s. 74.

⁴⁰ WINDT, S. Opportunities for prison mediation based on the opinions of prison staff, inmates and victims. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 76.

⁴¹ Tamtéž, s. 87.

⁴² BARABÁS, T. The possibilities of reconciliation and restoration in prison. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 57.

trestu odnětí svobody pro některé oběti ideálním řešením. Příkladem může The Victim Offender Dialogue v kanadském Vermontu, jenž je uzpůsoben právě pro účastníky závažných a násilných trestných činů.⁴³

Pro situace, kdy není možné nebo vhodné, aby došlo k přímému setkání mezi obětí a pachatelem konkrétního trestného činu, byly vytvořeny programy, které umožňují setkání pachatelů a obětí zpravidla obdobných trestných činů. Takovým je i Sycamore Tree Project®, který byl vytvořen organizací Prison Fellowship International v roce 1996 a nyní se používá v 34 zemích celého světa.⁴⁴ Své využití našel tento program i v rámci projektu MEREPS.⁴⁵ Přestože tento program neumožňuje přímé setkání daným trestným činem zasažených a zainteresovaných osob a z tohoto hlediska je nutno ho považovat pouze za částečně restorativní, přináší zúčastněným osobám řadu benefitů, které jsou obdobné těm, jenž přináší setkání přímých účastníků, byť nemusí dosahovat takové intenzity. Pachatelé i zde mají možnost nahlédnout na svůj čin očima oběti a pochopit, jaký vliv měl jejich čin na jejich životy a obětem tento program může dobře posloužit při jejich cestě za uzdravením z utrpených následků. Někdy taková setkání mohou být předstupněm setkání přímých účastníků. To může být vhodné například u obětí závažných trestných činů, pokud potřebují delší čas a přípravu na setkání.

3.3.3 Restorativní program zaměřující se na ukončení trestu odnětí svobody a na návrat pachatele zpět do společnosti

Návrat pachatele do společnosti představuje kritický moment v jeho životě a může působit jako silně stresový okamžik, zejména pokud na něj pachatel není nijak připraven. Snahou restorativních programů v této otázce je jednak vytvořit plán pro pachatele v praktických otázkách jeho dennodenního životy, tj. v oblasti zaměstnání bydlení, zdraví, vzdělání a dále posílit osobní a rodinné vazby pachatele, aby měl sociální zázemí, kam se případně vracet. Vedle toho je důraz kladen i na otázku narušení rodinných vztahů trestnou činností a následným výkonem trestu odnětí svobody. Příkladem tohoto typu programů mohou být rodinné skupinové konference, které tvořily součást zmíněného MEREPS projektu. Jejich cílem bylo připravit pachatele, jejich rodiny a dotčené komunity na pachatelův návrat a oslovit jejich obavy a strachy, které tento okamžik doprovázejí. Vedle toho byl tvořen i plán zahrnující okolnosti bydlení, práce a dalších praktických

⁴³ HOLLOWAY, A. a G. BURFORD. „Hate Left Me That Day“: Victim Offender Dialogue in Vermont. In: VAN WORMER, K. S. a L. WALKER (eds.). *Restorative Justice Today: Practical Applications*. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2013, s. 145–150.

⁴⁴ Blíže k programu: <http://restorativejustice.org/we-do/sycamore-tree-project/>

⁴⁵ SZEGŐ, D. a B. FELLEGI. The face behind the fence – conflict management within the prison and beyond. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 99, 103–106.

otázek pachatelova života. V daném případě byl tento typ konferencí využit i pro případy podmíněného propuštění pachatele.⁴⁶

Praxí již prověřený je havajský program Huikahi Restorative Circle, který pod vedení L. Walker vytvořily v roce 2005 dvě místní neziskové organizace ve spolupráci se dvěma státními věznicemi.⁴⁷ Program má za základní definovány dva cíle: vypracovat pro pachatele detailní plán, které bude obsahovat řešení jeho základních potřeb a napomůže mu vytvořit podpůrný systém sloužící k úspěšnému návratu do jeho komunity. Vedle toho tento program vytváří prostor pro oslovení a uzdravení traumat a škod, jež vznikly osobám blízkým pachateli.⁴⁸ Jádrem programu je naučit pachatele, jak si vytvořit vlastní budoucnost dle svých představ a jak se poučit z minulosti. Děje se tak pomocí nástrojů pozitivní motivace, restorativní justice, prvků krátkodobé terapie zaměřené na výsledek, sociální psychologie a dynamiky skupin a v neposlední řadě základů politiky veřejného zdraví⁴⁹, která zdůrazňuje, že dostanou-li lidé příležitost, nezřídka ji využijí právě k osobnímu růstu. Podstatné je, aby na této cestě s nimi bylo jednáno jako s partnery a umožněna jejich aktivní participace.⁵⁰

4 Využití restorativního potenciálu v českém vězeňském prostředí

Porovnáme-li toto se situací v České republice, je možno ve vztahu k programům zaměřujícím se na uvědomění si způsobené újmy a na osobnostní rysy a dovednosti pachatele využít možnosti, kterou poskytuje § 41 zákona o výkonu trestu odnětí svobody, jenž specifikuje tzv. programy zacházení⁵¹. Toto zákonné ustanovení počítá s tím, že pachatel by se měl ve výkonu trestu odnětí svobody mimo jiné dále vzdělávat či jinak na sobě (terapeuticky) pracovat. V tomto smyslu bude tedy záležet na realizaci daného ustanovení v praxi. Dobrým příkladem je poměrně nový program „Building Bridges“, nabízený Mezinárodním vězeňským společenstvím, o. s., jenž se zaměřuje na dialog mezi pachateli

46 SZEGŐ, D. a B. FELLEGI. The face behind the fence – conflict management within the prison and beyond. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 97.

47 WALKER, L. a R. GREENNING. Huikahi Restorative Circles: A Public Health Approach for Reentry Planning. In: Van WORMER K. S. a L. WALKER (eds.). *Restorative Justice Today: Practical Applications*, Thousand Oaks, California: Sage Publications, Inc., 2013, s. 174.

48 WALKER, L. a R. GREENNING. *Reentry & Transition Planning Circles for Incarcerated People*. Honolulu: Hawai'i Friends of Justice & Civic Education, 2013, s. 9.

49 WALKER, L. a R. GREENNING. *Reentry & Transition Planning Circles for Incarcerated People*. Honolulu: Hawai'i Friends of Justice & Civic Education, 2013, str., s. 15–20.

50 Tamtéž, s. 15.

51 Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „ZovTOS“).

a obětmi nesouvisejících trestných činů. K tomuto účelu využívá modelu výše zmíněného projektu The Sycamore Tree®, resp. Zacheova stromu.⁵²

Pod výše uvedené ustanovení § 41 ZoVTOS by bylo možno podřadit i programy, které by se snažily zprostředkovat setkání mezi pachateli a oběťmi daného konkrétního trestného činu či programy, které pracují s momentem návratu pachatele do společnosti a napomáhají mu v jeho dobré integraci. V tomto směru je možno odkázat na projekt Probační a mediační služby ČR „Křehká šance“⁵³, který v návaznosti na podmíněné propuštění pachatele z výkonu trestu dle § 88 TZ pracuje s pachatelem a jeho uvědoměním si dopadů, který jeho čin měl a připravuje ho taktéž na jeho návrat do společnosti. Tento program počítá s účastí a participací oběti, pokud se bude cítit připravena. V opačném případě může oběť alespoň zaslat komisi, jež připravuje podklady a doporučení soudu o vhodnosti pachatelova podmíněného propuštění, své vyjádření. Cílem tohoto programu je primárně zjistit, jestli si uvědomuje dopady svého činu na oběť a na její život a dále je-li pachatel připraven na život za vězeňskou zdí, tj. zdali má zajištěny základní životní podmínky.

4.1 Programy zacházení jako cesta realizace restorativních programů ve vězení

Co se týče vztahu zákonné úpravy a možností realizovat pod bodem III. 3. c) tohoto článku uvedené tři typy restorativních programů je nutno konstatovat, že legislativní úroveň realizaci restorativních programů v podstatě nebrání. Jediný zákon, který však výslovně počítá s institutem restorativních programů, je zákon o obětech trestných činů⁵⁴ a jeho § 39 odst. 1 písm. a), jenž dává do přímé souvislosti užití programů a pomoc obětem trestných činů, tj. o pachateli se nezmiňuje. Další zmínku, byť bez výslovného užití pojmu restorativní program, najdeme v zákoně o Probační a mediační službě ČR⁵⁵, resp. jeho § 2 odst. 2, který definuje pojem mediace. Žádné další ustanovení, které by přímo definovalo nebo odkazovalo na užití restorativních programů, v trestněprávní úpravě nenajdeme. Na druhou stranu předpisy trestního práva užití těchto programů v rámci jiných institutů⁵⁶, byť nevýslovně, připouštějí.

Zákonné stanovení, které realizaci restorativních programů umožňuje v oblasti vězeňství, je výše zmíněné ustanovení o programech zacházení dle § 41 odst. 3) a 4) ZoVTOS.

⁵² Blíže: <http://www.prisonfellowship.cz/projekty/program-zachuv-strom/>. Je však třeba konstatovat, že z restorativního pohledu půjde o program pouze částečně restorativní, jelikož neumožňuje přímé setkání pachatelů a obětí daného trestného činu.

⁵³ Blíže: <https://www.pmscr.cz/krehka-sance/>

⁵⁴ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁵ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁶ Blíže: 1) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti. In: *Státní zastupitelství*. 6/2014, Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 31–37.

2) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Restorativní potenciál trestního práva hmotného. In: *Trestněprávní revue*. 10/2014, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 233–239.

Programy, jejichž snahou je připravit setkání pachatele a oběti, ať už přímé či nepřímé, a to ve formě mediace či konference mohou být vhodným doplněním škály programů nabízených právě v rámci programů zacházení. To samé platí, zejména s ohledem na § 41 odst. 4 ZoVTOS, pro programy, které se zaměřují na přechod pachatele do společnosti, připravují a napomáhají vytvořit pachateli zázemí a případně pomáhají i obnovit narušené vztahy s rodinou a jinými blízkými osobami. Takové programy pak co do formy mohou využít zejména rodinných skupinových konferencí či kruhů.

4.2 Restorativní řešení konfliktů uvnitř vězení

Posledním z restorativních programů, které byly výše v návaznosti na vězeňské prostředí zmíněny, jsou takové programy, jejichž pomocí by byly řešeny konflikty uvnitř vězeňského zařízení. Pro jejich začlenění do vězeňského života bude primárně rozhodné, o jaký stupeň závažnosti konfliktu půjde, tj. zdali půjde o konflikt, na nějž právní předpisy nedopadají, či půjde-li o přestupek nebo trestný čin⁵⁷. Pokud bude konflikt mimo režim právních předpisů, je možno použít pro řešení konfliktu mediaci či jiný z restorativních programů bez omezení. Bude-li konflikt takové intenzity, že na něj dopadnou ustanovení o kázeňských trestech ve smyslu § 46 a násl. ZoVTOS, umožňuje zákon dle § 46 odst. 2 ZoVTOS za kázeňský přestupek trest neuložit, jestliže samotným projednáním bylo dosaženo sledovaného účelu. K takovému projednání by ve vhodných případech mohla být taktéž užita mediace či jiný restorativní program. Nicméně i v případech, kdy se očekává uložení trestu, resp. kdy byl trest již uložen, je možno doporučit užití některého z restorativních programů.⁵⁸ Smyslem užití programů pro konflikty vzniklé uvnitř vězeňských zařízení je napomoci pachateli osvojit si jiné techniky řešení konfliktních situací a současně uvědomit si svou odpovědnost za následek, a to v přímé návaznosti a souvislosti s konfliktní situací. Možnost využít restorativní program přímo ve vězení totiž umožňuje realizaci setkání v krátké časové souvislosti a v bezprostřední návaznosti na konfliktní stav, což lze obecně považovat za výhodu.

5 Závěr

Vězeňské prostředí je prostředím velmi specifickým. Život uvnitř je tradičně spojen s řadou předpisů, bezpečnostních opatření a hierarchických struktur. Současně vězeňské prostředí a trest odnětí svobody představují způsob jak si společnost brání své bezpečí. Má-li však mít taková ochrana trvalý efekt, je v konkrétním případě třeba změny, a to změny v pachatelově životě a chování. Chceme-li, aby takové proměna proběhla

⁵⁷ Protizákonné jednání ve formě trestného činu vyvolává při spáchání ve vězení některé specifické otázky, nicméně v obecných rysech je možno pro aplikaci restorativních přístupů postupovat jako by věc byla spáchána kdekoli jinde.

⁵⁸ U trestu uloženého je možno též podle výsledku restorativního programu a uzavřené dohody aplikovat ustanovení dle § 53 ZoVTOS o prominutí kázeňského trestu a upuštění od výkonu jeho zbytku.

právě během výkonu trestu odnětí svobody, je třeba k tomu vytvořit vhodné podmínky. Byť restorativní justice jako koncept obecně systém trestání a trest odnětí svobody přijímá s jistými výhradami, nabízí řešení nastíněné problematiky cestou transformace vězeňského systému ve svém celku. Ideálně by vězení, resp. rétorikou restorativní justice „restorativní detence“, mělo představovat soubor myšlenkových přístupů, aktivit a technik, jejichž cílem by bylo vytvořit prostředí, jenž by napomohlo pachateli přijmout aktivní odpovědnost za své činy a současně mu napomohlo nahlédnout život tak, aby v něm trestná činnost neměla své místo. Taková detenční zařízení by pak měla být součástí jednotné trestněprávní politiky.

S vědomím toho, že nastíněná přeměna je řešením, ke kterému je třeba centrálního rozhodnutí shora, jenž se nejeví jako řešení blízké budoucnosti, je možno postupovat i cestou delší. Taková cesta se skládá z jednotlivých kroků, přičemž každý z nich přináší restorativní myšlenku, nápad, aktivitu pro jinou část života uvnitř vězeňských zdí. Ve snaze napomoci pachateli změnit jeho vlastní přístup k životu a chování nabízí restorativní justice techniky a programy, které zasahují pachatelův život ve vězení na různých úrovních. Vedle přípravy podmínek pro realizaci setkání s obětí se restorativní programy soustředí na přípravu podmínek živobytí pachatele po ukončení trestu odnětí svobody, na posílení pachatelových sociálních vazeb a na vytvoření podpůrné sítě služeb a osob, které mu budou v jeho životě nápomocny tak, aby se k trestné činnosti nemusel vracet. Za významné restorativní koncept považuje i snahu využít restorativní programy pro řešení konfliktů uvnitř vězení.

Na mezinárodní úrovni můžeme pozorovat snahy jak o celkové přeměny vězeňského systému v restorativním duchu, tak řadu jednotlivých aktivit, které se snaží působit na jiné úrovni vězeňského života. Tyto aktivity mají rozličné formy a reflektují různorodé zvyklosti a specifika, jak společenského života, tak právní kultury dané země. Co se týče situace v České republice, zákonná úprava sice výslovně uvedení restorativních programů do vězeňského života nepodporuje, ale v podstatě mu na legislativní úrovni ani nijak nebrání. Zmíněné restorativní programy, které již v praxi fungují, tak prozatím zůstávají jen osamocenými vlaštovkami v celém vězeňském systému. Závěrem lze tedy konstatovat, že najdou-li se promotéři uvedených aktivit, mají alespoň na legislativní úrovni v podstatě volné pole působnosti, byť samozřejmě, kdyby takové kroky byly součástí trestněprávní politiky, byla by cesta implementace restorativních programů ve vězeňském prostředí o poznání jednodušší.